

УДК 911.3:338.48(477.51)

Корнілова Н.В.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто проблеми розвитку туризму в Чернігівській області на прикладі діяльності Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” в м. Батурін.

В статье рассмотрены проблемы развития туризма в Черниговской области на примере работы Национального историко-культурного заповедника „Гетьманская столица” в г. Батурин.

Problems of tourism development in Chernihiv Oblast on example of work of National Historical and Cultural Reserve “Hetmanska Stolytsya” are revised.

Вступ. Постановка проблеми. Згідно даних Державної служби туризму і курортів України за 2009 р. Чернігівська область належить до областей з найменшою кількістю внутрішніх туристів – 14,6 тис. осіб, що дорівнює 0,78 % від загального обсягу по Україні. На фоні зменшення загальної кількості туристів, обслугованих туристичними підприємствами, в цілому по країні до 2,3 млн. осіб (на 25 % менше, ніж у 2008 р.) та до 1,9 млн. екскурсантів (на 21 % менше) важливою проблемою стає подолання цих негативних тенденцій [9].

Аналіз основних показників діяльності ліцензіатів (туроператорів і турагентів) Чернігівської області за 6 місяців 2010 р. свідчить про те, що все ще відбувається зменшення кількості внутрішніх (на 13 % менше порівняно з цим же періодом 2009 р.) та в'їзних (на 56 % менше) туристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вирішенні питань зростання кількості туристів особливого значення набуває ефективне використання рекреаційно-туристичних ресурсів Чернігівської області. Відсутність достатньої кількості цікавих екскурсійних маршрутів стримує розвиток внутрішнього туризму. За даними Державної служби туризму і курортів, якщо в радянській Україні нараховувалось близько 4 тис. розроблених краєзнавчих програм, то зараз їх залишилось не більше 1,5

тис., більшість з яких існують лише на папері. Список найбільш масових туристичних центрів залишається вкрай обмеженим.

Разом з тим, не так давно до системи туристичних маршрутів України та Чернігівщини увійшло м. Батурина. Вивчення історії Батурина та його рекреаційно-туристичних ресурсів стало можливим лише після проголошення незалежності України. Вийшли в світ наукові публікації, присвячені гетьманським столицям України, діяльності українських гетьманів, реставрації пам'яток історії та культури Батурина.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз проблем розвитку туризму в Чернігівській області на прикладі діяльності Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” в м. Батурина.

Виклад основного матеріалу. Заповідник у Батурині створено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14 червня 1993 р. № 445 „Про державний історико-культурний заповідник „Гетьманська столиця”. Він виник на базі краєзнавчого музею Батурина. До його складу увійшло 39 об'єктів-пам'яток історії та архітектури. Охоронні зони заповідника становлять 57,5 га [1].

В 2002 р. була розроблена Комплексна програма збереження пам'яток заповідника „Гетьманська столиця” і розвитку соціальної та інженерно-транспортної структури смт. Батурина (постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р., № 1123), розрахована на сім років. Її реалізація розпочалася в 2003 р. В 2005 р. створено Міжнародний благодійний фонд „Гетьманська столиця” для фінансування робіт на об'єктах заповідника та соціальної мережі селища.

З часу створення історико-культурного заповідника лише у 2005 р. вперше були виділені кошти в сумі 500 грн. на придбання експонатів. З травня 2005 р. розпочалися й найбільш масштабні за всю історію Батурина роботи щодо збереження архітектурних пам'яток заповідника [6].

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.03.2006 р. № 173-р „Про передачу цілісного майнового комплексу Батуринського державного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” у державну власність» заповідник з 2006 р. фінансується з державного бюджету України. Таким чином у 2006 р. „Гетьманська столиця” перейшла з комунальної власності Чернігівської обласної ради в державну власність, стала безпосередньо підпорядковуватися Міністерству культури та туризму України.

Указом № 1102 від 16 листопада 2007 р., враховуючи значення державного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” у справі збереження об'єктів, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, його роль у формуванні історичної свідомості Українського народу, вихованні у молодого покоління шанобливого ставлення до історії українського державотворення, заповіднику було надано статус національного.

Щорічно вже 15 років (з 1995 р.) у серпні місяці в Батурині з ініціативи дирекції заповідника „Гетьманська столиця” щорічно проводяться археологічні дослідження Міжнародною українсько-канадською археологічною експедицією Інституту археології НАН України, Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, Славистичного відділення Університету Торонто, заповідника „Гетьманська столиця”.

При Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка створена Батуринська постійно діюча археологічна експедиція та міжнародна школа молодих археологів, діяльність яких щорічно приносить нові цікаві знахідки.

В останнє десятиліття вдалося суттєво збільшити кількість відвідувачів заповідника. Якщо у 2000 р. заповідник відвідало понад 3 тис. осіб, у 2006 р. – понад 22,5 тис. осіб, то у 2009 р. за даними Рахункової палати України – понад 200 тис. осіб.

З 1999 р. Батуринський заповідник почав займатися видавництвом друкованої продукції: різноманітних календарів, буклетів, путівників, матеріалів науково-практичних конференцій тощо. Заповідник „Гетьманська столиця” щорічно організовує Батуринські читання, видає газету „Слово Гетьманської столиці”, бере участь у різних культурних та мистецьких заходах. Співробітниками заповідника розроблені екскурсійні маршрути пам'ятками Національного історико-культурного заповідника, зокрема: „Батурин стародавній”, „Золота осінь К.Г. Розумовського”, „Гетьман Іван Мазепа”, „Парк Кочубея”, „Будинок Генерального судді В. Кочубея”, „Микола-Крупницький монастир” та ін. [7].

У 2006 р. після комплексної реставрації відкрито Воскресенську церкву-усипальницю К. Розумовського. Поряд із нею розташований будинок Воскресенської церковнопарафіяльної школи, де нині функціонує Музей археології Батурина. Разом ці об'єкти створюють єдиний архітектурний комплекс [2].

У 2006 р. створено постійну експозицію в Будинку Генерального судді Василя Кочубея, що розмістилася в чотирьох залах та двох підвальних кімнатах. Навколо нього розташовано мальовничий парк „Кочубеївський” з яблуневим садом, а 2007 р. біля будинку створено виставку просто неба – пасіку ім. П. Прокоповича (винахідника першого рамкового вулика).

У 2008 р. відтворено Цитадель Батуринської фортеці початку XVIII ст. з одинадцятьма об'єктами на її території: замковим мостом, головною, північною та південною замковими вежами, оборонною стіною, ровом, гетьманським будинком, замковою дерев'яною церквою Воскресіння Господнього, скарбницею, криницею, палісадовою огорожею. Відтворені об'єкти розміщені на своїх історичних місцях, які виявлені і досліджені археологами [4].

У тому ж році після виконання величезних обсягів робіт і вперше за свою двохсотлітню історію засяяв своєю первинною красою

триповерховий палац останнього гетьмана України К. Розумовського, зведений у стилі класицизму в 1799–1803 рр. за проектом шотландського архітектора Чарлза Камерона (слід зазначити, що це єдина його споруда на території України). 22 серпня 2009 р. палацово-парковий ансамбль гостинно відкрив свої двері для перших відвідувачів. Парк було відновлено згідно історичного плану, висаджено самшит, тую, ялини, липи, троянди різних сортів.

Відбудовано храм Покрови Пресвятої Богородиці на перехресті вулиць Гетьманської та Центральної. З 1999 р. почалося відродження Батуринського Микола-Крупицького монастиря, який розташований за 11 км від Батурина в с. Осіч. Тут відбудовано Спасо-Преображенську церкву, дзвіницю, келії, трапезну, огорожу монастиря.

У Батурині розташовані не лише історико-культурні об'єкти й пам'ятні місця, пов'язані з історією українського козацтва і гетьманства. Упродовж століть приїздять сюди люди для відпочинку та оздоровлення. Природні рекреаційно-туристичні ресурси представлені мальовничими ландшафтами Присеймів'я (р. Сейм є лівою і найбільшою притокою Десни), багатою флорою і фауною, а також озером в районі „Шовковиця”, вода якого має цілющі властивості для лікування зору. До Жовтневої революції тут існував шпиталь для лікування хвороб очей і влітку район навколо озера перетворювався на курортну зону відпочинку [3, с. 19].

Комплекс архітектурно-культурних пам'яток Батурина міг би стати прикладом успішного розвитку як внутрішнього так і в'їзного (іноземного) туризму, сприяти розвитку економіки області й держави та наповненню їх бюджетів. Але за результатами аудиту Рахункової палати України, Комплексна програма збереження пам'яток Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” у визначений термін її завершення – 2009 рік – не виконана за жодним із її напрямів. І це при тому, що з усіх джерел фінансування було спрямовано 165,3 млн. грн. – учетверо більше від передбаченого програмою [8].

Колегія Рахункової палати відзначила, що Чернігівська обласна держадміністрація, яка є державним замовником робіт і головним розпорядником коштів держбюджету на місцевому рівні, та Міністерство культури і туризму України не забезпечили ефективного управління зазначеними коштами та не створили умов для своєчасного виконання заходів Комплексної програми. Як наслідок, повністю відреставрованим і введеним в експлуатацію (з благоустроєм та зовнішніми інженерними мережами) є лише один об'єкт заповідника – Воскресенська церковнопарафіяльна школа, де відкрито Музей археології Батурина. Не завершено реставрацію однієї з головних пам'яток заповідника – палацу Кирила Розумовського, де залишається закритим для відвідувачів третій поверх палацу та не завершено роботи із відновлення двох флігелів (в них планувалось розмістити адміністрацію заповідника, фондосховище, конференц-зал і готель). На Цитаделі Батуринської фортеці закриті для відвідувачів гетьманський будинок і скарбниця. Сама Цитадель будувалася

взимку в надзвичайно короткі терміни із „сирої” деревини, отже, огляд місцевості із замкових веж є небезпечним і вони закриті для відвідувачів. Не завершено відбудову в урочищі Гончарівка палацу гетьмана Івана Мазепи та здійснення заходів щодо благоустрою прилеглих територій тощо.

Окрім здійснення реставраційних робіт, Комплексна програма передбачала облаштування сучасного готельного комплексу, відновлення промислів, які були розвинені в гетьманському Батурині, будівництво на березі озера Шовковиця санаторію, будинку відпочинку та туристичних баз, які б задовольняли потреби водного та зеленого туризму, виготовлення сувенірної продукції тощо. Ці заходи так і залишились на папері.

Незабезпечення з боку головних розпорядників реального планування видатків у 2003–2009 роках, зміна проектних та архітектурних рішень, а також інфляційні процеси призвели до того, що кошторисна вартість проекту зросла майже у п'ять разів проти передбаченого Комплексною програмою та становила 183,5 млн. гривень. Безконтрольність призвела до використання з порушенням законодавства 62,8 млн. грн., або майже 54 % від обсягу коштів, виділених на збереження пам'яток „Гетьманської столиці” [8].

Однією з проблем розвитку туризму в Україні є відсутність державної підтримки, в тому числі фінансової. В даному випадку ми стикаємося з випадком, коли виділені бюджетні кошти витрачались за відсутності організаційного механізму, координації та узгодженості дій головних розпорядників і замовників робіт. Як замовник Комплексної програми, Чернігівська облдержадміністрація не визначила керівника і відповідальних її виконавців. Показники програми не включались до програм соціально-економічного розвитку області на відповідні роки, отже, кошти з місцевих бюджетів на виконання Комплексної програми не виділялись і вона фінансувалась переважно за рахунок держбюджету.

Чернігівська обласна державна адміністрація впродовж 15 років не спромоглася виконати доручення Уряду стосовно розробки генерального плану заповідника, що призвело до невизначеності пріоритетності відбору об'єктів для реставраційних робіт. Крім того, облдержадміністрація не забезпечила виготовлення правовстановлюючого документа на право користування заповідником більш як 26 га із 57,5 га, на яких розташовані пам'ятки, а це загрожує втратою режиму заповідності цих земель.

Для розвитку рекреації й туризму в Батурині необхідно, перш за все, привести соціальну й інженерно-транспортну інфраструктуру у відповідність до сучасних вимог. Адже достатня кількість комфортабельних готелів є лише в крупних туристичних центрах України. „Відхилившись” від основного потоку туристів, дуже важко знайти пристойний заклад розміщення або харчування.

Не зважаючи на те, що Батурин з 2008 р. має статус міста, в ньому майже відсутні об'єкти інфраструктури. Відновлені пам'ятки заповідника

могли б приваблювати більше туристів, якби було організоване транспортне сполучення між ними (адже відстані між архітектурними пам'ятками міста є значними), завершена реконструкція системи водопостачання і створено достатньо закладів розміщення та громадського харчування.

Зараз в Батурині функціонують готель „Фортеця”, ресторан „У гетьмана” та кафе „Сейм”. Вони розташовані на автотрасі Київ – Глухів на окраїні міста при виїзді з Батурина, що є не зручним для туристів без власного автотранспорту. В центрі міста розташоване лише одне кафе – „Старий Батурин”.

Втомившись від екскурсій лекційного характеру, сучасні туристи прагнуть почути і побачити щось нове й оригінальне. Зацікавити туриста історичною подією, легендою чи переказом, „включити” його уяву, почуття, зорове сприйняття матеріалу екскурсоводам можуть допомогти професійні аніматори. Завдяки їх праці „оживають” персонажі давніх легенд. Туристичні маршрути з елементами театралізації можуть стати родзинкою м. Батурина, зацікавити молодь та школярів. Досвід з організації таких маршрутів в області вже є. Це маршрут „Чернігів – місто легенд”, проект якого реалізують управління інвестицій і туризму Чернігівської міськради, Чернігівське вище професійне училище побутового обслуговування та екскурсовод І. Коцюра [5].

Висновки та перспективи подальших розвідок. В останнє десятиліття Батурин зайняв важливе місце на туристичній карті Чернігівської області та держави в цілому, його рекреаційно-туристичні ресурси приваблюють велику кількість відвідувачів. Утримання в належному стані об'єктів заповідника, організація дозвілля туристів, залучення до роботи професійних аніматорів та розвиток місцевої інфраструктури здатні перетворити це місто на один з провідних туристичних центрів України.

1. Вечерський В.В. Гетьманські столиці України / Вечерський В.В. – К.: Інформ.-аналіт. Агенція „Наш час”, 2008. – 320 с.
2. Киркевич В.Г. Гетьманська столиця Батурин / В.Г. Киркевич, В.Д. Віроцький. – К.: Техніка, 2007. – 187 с.
3. Батурин: історія в пам'ятках: Путівник Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” / [Реброва Н.Б., Кіяшко Л.Г., Дробязко Н.В. та ін.]. – Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2008. – 112 с.
4. Реставрація пам'яток Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця”. – К.: Корпорація „Укрреставрація”, 2008. – 88 с.
5. Сидорова В. Легенди ожили / В. Сидорова // Україна молода. – 2010. – № 216. – С. 11.
6. Офіційний сайт Батуринського Національного історико-культурного заповідника „Гетьманська столиця” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.baturin-capital.gov.ua
7. Офіційний сайт Головного управління культури, туризму і охорони культурної спадщини Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cult.gov.ua>
8. „Гетьманська столиця” – пам'ятка управлінського безладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16730597;jsessionid=C150EB54CEEAC2B048A41B15963E0146>
9. Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>